

det hårdt trængte præsteskab bearbejdede sine egne sociale erfaringer til en lære, der afspejlede dets egne tryghedsbehov. Men hvorfor anskaffede det danske samfund sig overhovedet dette præsteskab, som alle tilsyneladende var ligeglade med, og lod det tilmed overleve og vokse? Det synes for anmelderen at se i modstrid med bogens logik.

Et svar på det spørgsmål kan nok kun nås ved en overskridelse af den socialhistoriske begrebsramme.

Helge Paludan

Harry Christensen: *Len og magt i Danmark 1439-1481* (Jysk Selskab for Historie, Universitetsforlaget i Aarhus, 1983). 391 s., 241 kr.

Kan det umiddelbart virke ubeskedent at bringe et mere end 15 år gammelt speciale i trykken (om end i delvis ajourført form), har dette sin gode grundelse i, at det indholdsmættede arbejde har fundet anvendelse i adskillige forskeres værker (herunder også anmelderens), og idet det er optaget i litteraturfortegnelserne til Gyldendals Danmarkshistorie, har forfatteren (absolut med rette) fundet det på sin plads at gøre det alment tilgængeligt.

I Erslevsk stil søger forfatteren at fastslå, hvem der i perioden 1439 til 1481 havde magten i Danmark, dvs. hvem kongen på grund af tillid eller af politisk nødvendighed tildelte rigets vigtigste slotte og len. Følgelig bliver arbejdets grundlag et omfattende katalog over periodens lensmænd på de ca. 40 slotte, og der er anvendt megen flid og mange kræfter på at skelne imellem virkelige lensmænd og disses underordnede fogeder, hvilket specielt i periodens begyndelse ikke altid er nemt. Og hertil har han til gavn og nytte for fremtidig forskning ajourført disse lenslister fra 1481 op til ca. 1500, hvor

Erslev tager fat (for denne senere periode virker det, som om interessen for de nu lettere genkendelige slotsfogeder er trådt i baggrunden; f.eks. kendes der på Holbæk slot foruden selve den kgl. lensmand i 1499 såvel en ridefoged som en (vist lavadelig) »embedsmand«, se Repertorium nr. 8864 og 8882).

Derpå søger værket at sætte lensmandsudskiftninger i relation til tidens politik. Allerede her fastslås, at det må være den netop af Erik af Pommern begunstigede højadel, der svigter denne og dermed fremprovokerer tronskiftet. Men selv om H.C. (i lighed med afdøde Niels Skyum-Nielsen) til lægger Christoffer af Bayern en vis selvstændighed, regerer denne for kort til, at hans politik fik varige resultater, og omkring århundredets midte er det specielt »de fem store slægter« (Gyldenstjerne, Rosenkrantz, Thott, Rønnow og Frille), der dominerer med henvend halvdelen af rigets slotte i deres besiddelse. I et tidligere udsendt arbejde (oprindelig en ekskurs hertil, nu i Festskrift til Poul Enemark, 1983) har han skildret den politiske vekslen mellem Gyldenstjerners og Rosenkrantzers indflydelse, og da det interessante og utraditionelt opstillede slægtskema (s. 56-57) er til stor nytte her, er det følgelig at beklage, at det hverken nævnes i indholdsfortegnelse eller i bilagsfortegnelsen s. 268.

Forfatterens hovedtese er, at denne magtkamp imellem højaristokratiske slægtskredse, der tager til under Christiern I i 1460'erne, og som kulminerer med Thott-slægtens brud med kongen, i realiteten fører til en afgørende svækkelse af denne snævre højadelsgruppe. Detaljeret skildres den hektiske rejseaktivitet 1466 til 1468 hos kongen, der efter at have besøgt samtlige landsting sluttelig skaffer sig den fornødne opbakning uden om stormandskredsen ved 1468 at indkalde det første virkeli-

ge stændermøde, hvorefter kongen erhverver sig en betydelig dispositionsfrihed også over for pantsatte len.

Først og fremmest lykkes det Christiern I at isolere Thottslægten, og en overgang er en række hovedslotte i hænderne på en mildest talt obskur lavadelsgruppe. Ca. 1470 indtræder en *modus vivendi*, idet aristokratiet atter vender tilbage til magten; men nu er der ikke længere tale om et magtmonopol for en lille inderkreds af toparistokrater. Denne må dele magten med et noget bredere lag, ikke mindst derved at de ofte lavadelige bispers slægtninge i stort tal optages i rigsrådet. Og tesen illustreres virkningsfuldt derved, at der nu faktisk er lige så mange slægter om at dele magten, som der er slotte.

Hvad enten man vil kalde det en styrke eller en svaghed ved arbejdet, er det strengt centreret om hovedslottene (uanset at der naturligvis har været andre momenter, der kunne spille ind). Men den gennemargumenterede tese (på et materiale, der som Erslevs næsten kan »kvantificeres«) er veldokumenteret, selv om der naturligvis altid vil være et og andet i detaljen at diskutere (det er et spørgsmål, om Erslev gjorde ret i at anvende glosen »regnskabslen« før lensreformen; tidens eget »fadeburslen« – i modsætning til netop det bortforleuede – havde nok været at foretrække. Note 20 til s. 139 angår vel Johaniter-, ikke Augustinerordenen? Er den i note 86 til s. 68 omtalte forpligtelse ikke et referat af den helt ordinære – men i øvrigt ellers ukendte – rådsed?).

Virkningsfuldt konkluderes, at Christiern I vel ikke magtede at genoprette unionen med Sverrig; men til gengæld skabte han en betydelig stærkere kongemagt i Danmark med større dispositionsfrihed over for lenene (og ydermere fastslås kongens stærke engage-

ment i hertugdømmerne). Med et særdeles grundigt bilag over periodens rigsråder samt talrige kort over herreder og slotte m.v. er der her ikke blot givet et særdeles betydningsfuldt bidrag til tidens politiske historie; men arbejdet udgør samtidig en meget nyttig håndbog for videre studier i dansk senmiddelalder.

Troels Dahlerup

E. Ladewig Petersen: *Fra standssamfund til rangssamfund 1500-1700. Dansk social historie 3.* (Gyldendal, 1980) ill., 447 s.

Dette »Dansk social historie«s tredje bind, forfattet af professor E. Ladewig Petersen, omhandler tiden 1500-1700. Det er en ny og utraditionel periodisering – og en god nyskabelse, der giver mulighed for at trække linier på tværs af de store årstal 1536 og 1660. Skønt forfatterens eget forskningsfelt, adelsvælden, naturligt nok må indtage en fremtrædende plads, tillægges begivenhederne omkring dens indledning med Reformationen og dens afslutning med Enevældens indførelse ikke større vægt i sig selv. Forfatterens interesse har langt videre og mere principiel rækkevidde, nemlig – som det klart er angivet i bindets titel – Danmarks omdannelse fra et stands- til et rangssamfund.

Det store værks forskellige forfattere har været ret frit stillet, også med hensyn til definitionen af, hvad socialhistorie er. Ladewig Petersen diskuterer begrebet i den indledende *Introduktion* og konstaterer s. 14, at moderne socialhistorisk forsknings mål er »at analysere og at forstå samfundets opbygning af mennesker og grupperinger, hvis placering indbyrdes og i forhold til helheden bestemmes af økonomiske, sociale og politiske, af materielle og immaterielle faktorer«. Men